

SAAGEM TUTTAVAKS

SOO!

Foto: M. Pakalne

Mis on soo?

Soo on maa-ala, mis on pidevalt või perioodiliselt liigniiske, kus kasvavad ja elavad just sellisele maa-alale omased taimed ja loomad ning millele on iseloomulik turba moodustumine. Soo on koduks paljudele taime- ja loomaliikidele, kes kusagil mujal elada ei suudaks.

Mida võiks küll soos väärtuslikku olla? Esmapilgul vaid kidurad männid, lõputud samblaväljad, tagasihoidlike õitega taimed, kavalalt sädelevad laukad ja älved, pole kohta, kuhu istuda, ega paika, kuhu kindlalt jalga toetada ...

Tõsi see on – ent sellegipoolest leidub soos nii mõndagi väärtuslikku. Selleks, et märgata soo looduse rikkust, tuleb teda terasemalt vaadelda.

Seepärast – **LÄKI SOHU!** Unustagem kõik sooga seotud müütilised eelarvamused, igapäevased askeldused, kuulatagem ja vaadeldagem sood teraselt ning tähelepanelikult.

Küllap õnnestub meil siis tajuda ka soo omapärast ilu!

Foto: M. Pakalne

Soo tüübid

Soo võib tekkida maismaa liigsel niiskumisel või veekogu kinnikasvamisel.

Soo tüübid:

- **madalsoo** – see on soo arenemise esimene aste. Niisugune soo toitub põhjaveest, mis sisaldab taimede jaoks vajalikke mineraalaineid. Esineb nii rohusoid kui ka madalsoometsi.
- **siirdesoo** – areneb madalsoost, on vahestaadiumiks madal- ja kõrgsoo vahel, seepärast on tal mõlema mainitud sootüübi tunnuseid.
- **kõrgsoo ehk raba** – areneb siirdesoost ja on soo arenemise viimane etapp. Niisugune soo saab vett ja toitaineid üksnes sademetest.

Eesti vanimad sood hakkasid arenema pärast jääaja lõppemist umbes 8000 – 10 000 aastat tagasi. Soo suurim sügavus Eestis võib olla isegi kuni 17 meetrit!

Foto: V. Baronina

Madalsoo

Madalsood tekivad enamasti järvekaldail, jõeluhtades, vanade merelahtede või niiskete nõgude kinnikasvamisel. Seal kasvab hulganisti niiskust armastavaid taimeliike, domineerivad mitmesugused tarnad: *niitjas tarn*, *pudeltarn*, *luhttarn* jne. Alalised asukad on siin *ubaleht* ja *soopihl*. Lubjarikkas madalsoos kohtab ka harvem esinevaid taimeliike, nagu *pääsusilm*, *harilik võipätakas* ja *pruun sepsikas*, samuti mõningaid orhideeliike, nagu *sõrmkäpp*, *neiuvaip* ja *soohiilakas*. Madalsoole on iseloomulikud ka lehtsamaltaimed – *sirbikud* ja *teravtipud*.

Esinduslikumad madalsood Eestis on Avaste, Paraspõllu, Tuhu, Emajõe-Suursoo ja Leidissoo, samuti Viidumäe allikasood ja Nehatu mõökrohusoo.

Euroopas kuuluvad allikasood, lubjarikkad madalsood ja liigirikkad madalsood kaitsealuste elupaikade hulka.

Foto: M. Pakalne

Siirdesoo

Siirdesoid leiame eelkõige rabade servades, õõtsikuid aga kohtab järvede kallastel. *Sood katab suuremas osas turbasammal, nagu on enamasti omane kõrgsoole.* Turbakiht muutub mittetäielikult lagunenuid taimede tõttu üha paksemaks, väheneb toitaineterikka põhjavee osatähtsus ning kasvab sademevee osa. Seetõttu muutub taimkate vaesemaks ja üksluisemaks. Madalsootaimed asenduvad aegamisi rabataimedega. Siirdesoods kasvavad *niitjas tarn, mudatarn ja pudeltarn, villpea, rabakas, alpi jänesvill, valge nokkhein.* Iseloomulikud on ka orhideeliigid: *sookäpp, soovalk, sõrmkäpp, soohiilakas.*

Euroopas kuuluvad siirdesood ja õõtsiksood kaitsealuste elupaikade hulka.

Tüüpilisi siirdesoid võib leida Puhatu ja Muraka soostikest, samuti Agusalus ja Läänemaa Suursoos.

Foto: M. Pakalne

Kõrgsoo ehk raba

Raba on kõige liigivaesem. Siin suudavad ellu jääda üksnes vähenõudlikud taimeliigid, kuna pinnas on toitainevaene ja happeline. Kõrgsoole on iseloomulik **turbasammal**. Domineerivad veel villipead ja mitmesugused puhmad: kanarbik, kukemari, küüvits ja jõhvikas. Sageli kohtab siin väändunud tüvega, madalaid, mõnikord isegi põõsakujulisi mände, mis on sageli enam kui saja aasta vanused.

Puutumatu loodusega raba kuulub Euroopas esmajärjekorras kaitstavate elupaikade hulka.

Kõrgsoole on iseloomulikud älved ja laukad. Älved on madalamad vesised lohud maastikul, mis on enamasti kaetud roheliste ja kollaste turbasammaldega. Aja möödudes muutuvad älved vabaveelisteks laugasteks, mida vahel kutsutakse ka laugasjärvedeks. ***Laugaste kaldad on enamasti pehmed ja inimene võib astudes läbi vajuda. Nii älvestele kui ka laugastele tuleb läheneda ettevaatlikult!***

Eesti esinduslikumad rabad on Kuresoo, Muraka, Männikjärve, Alam-Pedja, Nigula, Nätsi-Võlla ja Marimetsa raba.

Foto: M. Pakalne

Sookail *Ledum palustre* sookael, sookaer, sookikas, päävalurohi, kaljud

Kasvab sageli rabaservades ja soistes männikutes. Õitseb juunis-juulis.

Igihaljas puhmastaim. Kogu taim, eeskätt aga tema noored lehed, sisaldavad eeterlikke õlisid (nt ledooli), mis levitavad uimastavat lõhna. Seepärast võivad marjulised või seenelised, kes palaval suvel satuvad sookailu lähedusse, muutuda uimaseks või saada peavalu.

Kasutatakse ravimtaimena (ka veterinaarias), aga samuti koitõrjevahendina.

Mürgine!

Foto: M. Pakalne

Kanarbik *Calluna vulgaris* kaneprohi, kanarohi, kanaharjak, eerikad, nõmmelill

Kasvab väga sageli nii rabas kui ka kuivas männikus või nõmmedel. Igihaljas puhmastaim. Õitseb juulist septembrini.

Kuigi kanarbik on rabale iseloomulik taim, võib tema arvukuse suurenemine soos viidata soovimatule arengule – näiteks soo kuivamisele.

Kanarbikuõitest leiab peatoiduse rabadele iseloomulik liblikaliik – ogasäär-sinitiib.

Kanarbikutaimed on sageli „mesilaskarjamaaks”, kuna kanarbikuõites leidub ohtralt nektarit ja kanarbikumesi on eriliselt maitsev.

Foto: M. Pakalne

Kukemari *Empetrum nigrum* kikkamari, kukesilmad, varesmarjad, linnusilmad

Küllalt sageli kasvab rabas, männimetsas, liivaluuteil, nõmmedel. Igihaljas puhmastaim. Kevadeti üks varasemaid õidepuhkevaid taimi – õitseb juba aprillis.

Kuigi taim ise näib pisike, võib tema lamav vars olla tegelikult kuni

1 meetri pikkune ning paljude harudega.

Õied on väikesed ja roosad. Kukemari sarnaneb mustikaga, on söödav, aga mitte eriti maitsev; sisaldab rohkelt C-vitamiini.

Foto: M. Pakalne

Rabamurakas *Rubus chamaemorus* kaarlad, kaarmed, kaarnad, käbalad, muuramed

Kasvab rabas ja siirdesoos, soistes männimetsades. Rohhtaim pik-kade risoomidega, mille abil vegetatiivselt paljuneb. Õitseb mais-juunis. Varre tipus on üks valge õis. Vili on oranžikaskollane. Igaüks, kes seda on söönud, teab, et „marjal” on väikesed luuseemned, kuna rabamurakas on koguluuvili.

Rabamurakat kasutatakse nii söögilaual kui ka ravimtaimena ja C-vitamiini allikana.

Foto: M. Pakalne

Harilik jõhvikas *Oxycoccus palustris* kuremari, karbalad, pluukna, rabamarjad

Kasvab rabas ja siirdesoos.

Igihaljas peenikeste roomavate võrsetega kääbuspõõsas. Varre pikkus võib olla kuni 80 cm. Jõhvikas õitseb juunis-juulis, tal on väikesed õrnad roosad õied. Marjad valmivad septembris ja võivad säilida taime küljes kogu talve. Kevadiste jõhvikate maitse pole halvem sügisel korjatute omast, vaid hoopis magusam, tõi küll, C-vitamiini

on neis vähem. Sügisel korjatud marjad on rikkad C- ja B-vitamiini, mikroelementide ja parkainete poolest.

Kasutatakse nii söögilaual kui ka ravimtaimena. Samuti söövad jõhvikaid meeeldi linnud: metsised, tedred, sookured jt.

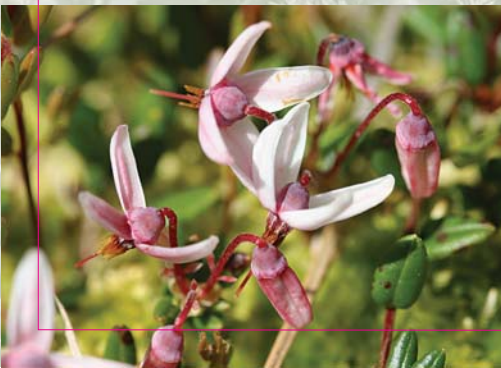

Foto: M.Pakalne

Küüvits *Andromeda polifolia* naistepaju, roosamariad, sassaparilla, soo kaelad

Foto: A. Petriņš

Kasvab rabas ja siirdesoods, soistes metsades, lodus ja rabaälveste ääres.

Väike, kuni 40 cm kõrge kääbuspõõsas. Õitseb maist alates, sageli lausa septembrikuuni. Õied on roosakad, väikesed ja ümarad, kellukja kujuga. Küüvitsa- nagu ka kanarbikuõitest saab peatoiduse soodele iseloomulik liblikaliik – ogasäär-sinitiib.

Foto: M. Pakalne

Hanevits *Chamaedaphne calyculata* jooksvarohud, sassaparila, sootubak, suuvitsik

Kasvab rabades, soistes männimetsades, soostunud järvekaldail. Eestis kulgeb selle liigi levikuala läänepiir, seepärast kohtabki hanevitsa sagedamini Eesti idapiirkonna soodes. Kesk-Eestis leidub teda üsna harva, Hiiumaalt pole hanevitsa aga üldse leitud. Igihaljas puhmastaim, kuni 60 cm kõrge. Ümarad kellukjad õied on valged, ripuvad varre ühel küljel lühikestel raagudel reas.

Foto: M. Pakalne

Vaevakask *Betula nana* rabakask, kaskjalg, maarjakask, pürskask, raud-kask

Kasvab rabades, siirde- ja madalsoodes, kinnikasvanud soiste järvede kallastel.

Väike, kuni 80 cm kõrge põõsas on tundrale iseloomulik taim. Jäänuk hilisjäajast. Eestis leidub vaevakaske peaaegu kõikjal – see liik puudub vaid saartel ja kagupiirkonnas. Taim on äratuntav pisikeste, ümarate, nahkjalt läikivate lehtede järgi.

Foto: V. Baronina

Harilik porss *Myrica gale* lutikarohi, murdid, soo kaerad, rabaumalad

Harilik porss kasvab rabas, siirdesoods ja soistes metsades. Vastupidi hanevitsa ja vaevakase levialale kohtab harilikku porssa peamiselt Lääne-Eestis. Kuni 1,5 m kõrge põõsas, õitseb aprillis-mais enne lehtede puhkemist. Harilik porss on Eestis jäänuk atlantilisest kliima-perioodist ning seetõttu võib teda nimetada relikitseks taimeks. See taim sisaldab eeterlikke õlisid ning on laialdaselt kasutusel ravimtaimena. Omal ajal lisati seda humala asemel õllele, tänapäeval on

harilik porss aga tuntud kui Riia palsami aromaadne koostisosa.

Eestis looduskaitse all olev liik.

1

Foto: M. Pakalne

Alpi jänesvill *Trichophorum alpinum*
Raba-jänesvill *Trichophorum cespitosum*

Alpi jänesvill (*alpi kõrkjas, oravasaba, veikene villpea*)

(1) kasvab kogu Eesti alal siirdesoodes.

Raba-jänesvill (2) kasvab rabades.

Jänesvill on lõikheinaliste sugukonda kuuluv heintaim. Sellesse sugukonda kuuluvatelt taimedelt on asjatu otsida lopsakaid õisi – need on väikesed ja silmatorkamatud.

Kahe liigi peamised erinevused:

1) alpi jänesvillal moodustuvad pärast õitsemist pikad lendkarvad;

2) raba-jänesvillal on lendkarvad väga lühikesed.

Villpea *Eriophorum* mustapea, valgepea, sootups, ilvespea

Eestis on neli villpealiiki – neid kohtab nii rabas kui ka siirdesoos, aga samuti niisketel luhtadel.

Tupp-villpea *Eriophorum vaginatum* (1) on kõige iseloomulikum rabale – ta moodustab tihedaid, kuni 70 cm kõrguseid mättaid. Ka villpead kuuluvad lõikheinaliste sugukonda, nende õied on väikesed ja vähemärgatavad. Taim õitseb aprillis. Tupp-villpea õied on koondunud ühte pähikusse, teistel villpealiikidel – **saledal villpeal** *E. gracile*, **laialehisel villpeal** *E. latifolium* ja **ahtalehisel villpeal** *E. polystachion* (2) – mitmesse pähikusse. Kõigile villpealiikidele on iseloomulik, et õitsemise järel niitjad karvakesed lühenevad ja kujunevad lendkarvad. Sageli näib juunis-juulis, nagu oleks soo kaetud väikeste vatitupsukestega.

Villpeade pungad ja seemned on metsiste ja tetrede söögilaua tähtis osa. Õitseajal ahvatlevad villpead putukaid, kelle röövikuid omakorda oskavad söögina hinnata soodele iseloomulikud linnuliigid – sootildrid ja rüüdid.

Sale villpea on Eestis haruldane ja kaitse all.

Foto: M. Pakalne

Valge nokkhein *Rhynchospora alba*

Esineb siirdesoodes, rabades, sageli madalamates lohkudes ja älvestel. On Eestis tavaline taim.

Kasvab kuni 30 cm kõrguste mätastena või ühtlase erkroheline murusa vaibana. Ka valge nokkhein kuulub lõikheinaliste sugukonda

ja tema õied moodustavad pähikuid, mis koonduvad õisikuteks. Õitsemise ajal on taim õlekarva, hiljem pruun.

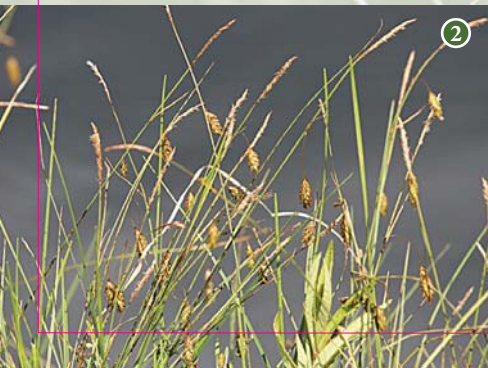
1

Foto: M. Pakalne

Tarn *Carex* maarja-kastehein, must marjaga rohi, päris mustpea, aasatarn, raudrohi

Tarna õied kujutavad endast soomuste varju peituvaid põisikuid, mis moodustavad pähiku. Tarnaliike on väga palju (Eestis umbes 70) ja nad on olulised turba moodustumisel.

Niitjas tarn *Carex lasiocarpa* domineerib eeskätt madal- ja siirde-soodes, kattes ühtlaselt suuri pindu.

Pudeltarn *Carex rostrata* (1) kuulub eelmisega sarnaste biotoopide juurde, sageli kasvab ta laugaste ja kuivenduskraavide kaldail.

Mudatarn *Carex limosa* (2) on iseloomulik taim õõtsikutel ning laukaservades.

Foto: M. Pakalne

Huulhein *Drosera* huulerohi, mokahein, kõrvalusikas, putukasööja, ohatserohu, silmarohi

Huulhein kasvab rabades niisketes lohkudes ja siirdesooos rabastuvatel mätastel. Sageli on huulhein inimtegevusest mõjutamata soo tundemärk, mujal on teda harva leida. Huulhein on **putuktoiduline taim**, tema lehed on kui püünised: putukad lendavad lehtedele ning õige pea ümbritsevad neid juba kleepuvat nõret eritavad karvakesed. Selle nõre fermendid suudavad putuka täielikult lahustada, alles jäävad vaid kitiinkest, tiivad ja putuka jalad. Lahustunud putukas imendub aga taimesse. Niiviisi suudab huulhein raba kehvades tingimustes ellu jääda ja saada toitaineid, mida turbasambblas pole. Kolmest huulheinaliigist kohtab Eestis kõige sagedamini **ümaralehist huulheina** *Drosera rotundifolia* (1) ja **pikalehist huulheina** *Drosera anglica* (2). Neid on teineteisest kerge eristada lehtede kuju järgi. Ka huulheina võib kasutada ravimtaimena.

Foto: M. Pakalne

Ubaleht *Menyanthes trifoliata* soouba, jõeuba, raakelehed, allikakapsad

Kasvab madal- ja siirdesoodes, sageli ka niisketes lohkudes ja järvekallastel. Esineb Eestis sageli.

Foto: A. Pundurs

Leht on kolmeosaline. Valged või roosad õied koonduvad kobaraisse, õitseb mais-juunis.

Ubalehte kasutatakse nii palavikku alandava ja seedehäireid leevendava ravimtaimena kui ka tehisveekogude haljastamiseks.

Foto: M. Pakalne

Soopihl *Comarum palustre* soopihlakas, varesejalg, partsijalg, partsivarbad

Kasvab madal- ja siirdesoodes, niisketel luhtadel, kraavides. Esineb Eestis sageli.

Õied on 2–5 kaupa õisikuis. Väike tähekujuline purpurpunane õis on omapärane selle poolest, et tema tupplehed on kroonlehtedest suuremad ja samasugust pruunikaspunast värvi. Õitseb juunis-

juulis, eritab nektarit.

Kasutatakse ravimtaimena ning kanga või lõnga värvimiseks.

Foto: M. Pakalne

Rabakas *Scheuchzeria palustris*

Kasvab rabades, niiskemates lohkudes, älveste pinnal ning siirde-soos.

Sellel väikesel kuni 25 cm kõrgusel taimel on pikad (kuni 0,5 m) maa-alused võrsed. Õied pole eriti silmatorkavad, need on kollakad või rohekad, 3–8 kaupa kõrre otsas, hiljem areneb neist kupar.

Foto: M. Pakalne

Soovõhk *Calla palustris* seavõhk, raaked, ärjakõõrikas, ports, jooksva-rohi

Kasvab madalsoodes, eriti veekogude kallastel, niisketel luhtadel, soistes metsades. Eestis eriti tihti ei esine.

See taim toob meelde vaasililled ja mitte asjata: on ju soovõhk kalla sugulane, nad mõlemad kuuluvad võhaliste sugukonda. Õitseb juunis-juulis.

Lehed on südamekujulised. Suur valge leht, mille keskel paikneb kollane tõlvik, ei ole õisiku osa, vaid üksnes valge katteleht. Tõlvikus valmivad soovõha viljad – kirkalt punased marjad.

Mürgine!

Foto: Agu Leivits

Kollane kivirik *Saxifraga hirculus*

Madal- ja siirdesoodes ning allikalistel aladel võib juulis ja augustis kohata õitsemas kaunite helekollaste õitega kollast kivirikku. Mitmeaastane taim kivirikuliste sugukonnast kasutab tolmlamiseks kimalaste ja kärbeste abi. Tema seemned valmivad talvel. Kuna kollane kivirik paljuneb ka külgvõsundite abil, siis moodustab ta sageli kogumikke. Sobivate elupaikade kuivendamise tõttu on kollane kivirik jäänud väga haruldaseks. Et tegemist on põhjapoolse levikuga taimega, siis võivad ka kliimaatilised olud olla tema jaoks ebasobivad. Eestis leidub kollast kivirikku kagu-, kesk- ja põhjaosas.

Kollane kivirik on Eestis ja Euroopas kaitsealune liik.

Foto: U. Suško

Kuradi-sõrmkäpp *Dactylorhiza maculata*

Soo-neiuvaip *Epipactis palustris*

Soohiilakas *Liparis loeselii*

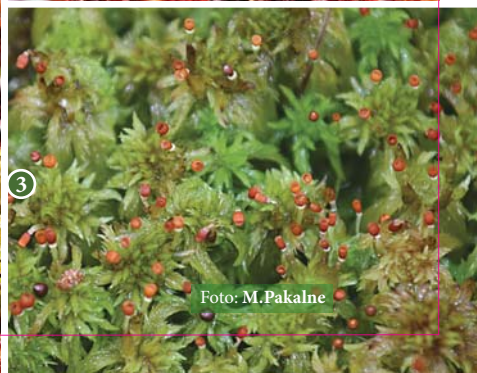

Käpalisi kohtab tihtipeale siirde- ja madalsoodes, rabas hoopis harvem, kuna sealne pinnas on liialt toitainevaene. Selle sugukonna taimedele on iseloomulikud raskesti märgatavad, kuid erakordselt kaunid õied nagu **kuradi-sõrmkäpal** (1), sageli pruunikaskuldsed nagu

soo-neiuvaibal (2) või pisikesed ja kullakasrohekad nagu **soohiilakal** (3). Soo-orhideed on haruldased.

Kõik orhideed ehk käpalised on Eestis kaitse all.

Turbasammal *Sphagnum*

Turbasammal kasvab kõige sagedamini rabas ja siirdesoos ning soistes metsades, kattes maapinda mitmevärvilise vaibana. Eestis on leitud 37 liiki turbasamblaid. Rabas on turbasammal peamine taim ja põhiline turba tekitaja. Turbasammal kasvab iga aastaga 2–2,5 cm pikemaks ja ta võib kasvada lõputult. See taim paljuneb spooride abil. Maapinnast allapoole jääv turbasambla osa sureb ja raba turba-kihi paksus kasvab seetõttu umbes 1 mm aastas.

Omapärase ehituse tõttu suudab turbasammal imada endasse palju niiskust. Märjana on tema mass 20–30 korda suurem kui kuivana. Seepärast sisaldabki rabapinnas nii palju vett – ligi 95%. Kõige sagedamini kohtab rabas **lillakat turbasammalt** *Sph. magellanicum* (1), **punast turbasammalt** *Sph. rubellum* (2) **pudevast turbasammalt** *Sph. cuspidatum* (3) ja **harilikku turbasammalt** *Sph. flexuosum* (4).

Foto: I. Dăniele

Sootatik *Suillus flavidus*

Kasvab peamiselt soostunud männimetsades ja rabades. Esineb augustis-septembris, leidub harva, kuid mõnikord ühes kohas suurte rühmadena. Moodustab mükoriisa männiga. Sootatik on välimuselt sarnane teiste tatikuliikidega, mis kasvavad kuivemates kohtades.

Kübar on 2,5–8 cm läbimõõduga ja sile, niiskelt limane, kuivalt kleepuv, ookerkollane kuni kuldpruun, keskel väikese kühmu või näsaga. Seeneliha on kollakas, meeldiva lõhnaga. Torukesed pruunikaskollased, suurte nurgeliste pooridega. Jalg tipus helekollane, allpool rohekate, pruunikate või hallikate toonidega, kitsa jalale liibuva limarõngaga.

Eestis kaitse all olev seeneliik, haruldane ka kogu Euroopas.

Foto: I. D'aniele

Soopilvik *Russula paludosa*

Kasvab niiskes männimetsas, sooveerel, rabamändide all. Moodustab mükoriisa männiga. Leidub tihti, esineb juulist oktoobrini.

Eestis tuntakse sadakonda pilvikuliiki, suurem osa neist on punase kübaraga. Soopilvik on üks suurematest, ilusamatest ja seeneliste poolt hinnatumatest pilvikutest. Kübar on 7–16 cm läbimõõduga, alguses poolkumer, hiljem nõgus, kõva, hele- või tumepunane. Toonilt ere ja paistab kaugele. Seeneliha on paks, valge, ülalt pisut roosakas. Seenejalg on silindriline, valge või roosa, tugev, mõnikord seest poorne.

Söögiseen, sobib toiduks praetuna, eelnevalt kupatamata.

Foto: I. Daniele

Sooriisikas *Lactarius helvus*

Kasvab niisketes okaspuumetsades, sooveerel. Moodustab mükoriisa männiga. On punakaskollane ja sarnaneb männiriisikaga, kuid on heledam. Iseloomulik tunnusmärk on vürtsikas lõhn.

Kübar on kuni 15 cm läbimõõduga, kasvamise alguses kumer, hiljem lehterjas, toonilt punakaskollane kuni hallikaspunane, väga habras, hiljem rulli tõmbuva servaga. Seeneliha kahvatukollane. Piimmahl vesine, värvitu, seda on vähe. Eoslehekesed alguses kahvatukollased, väga tihedad, õrnad. Sooriisika jalg on silindriline, alt peenem, kübara värvi, alguses tihe, hiljem poorne.

Mürgine. Kasutatakse väikeses koguses maitseainena, kuivatatult pulbrina kastmete ja suppide maitsestamiseks. Värskest ja suures koguses – aga sageli isegi kupatatult kasutades – põhjustab seedehäireid.

Foto: Agu Leivits

Sootäpik *Boloria aquilonaris*

Eestis ja Lätis kõige rohkem soodes elavaks päevaliblikaliigiks on sootäpik. See liblikas elab soo märjemates kohtades, kus kasvab jõhvikaid. Juuni lõpus ja juuli alguses põhiliselt siirdesooribadel ja -laikudel lendavad liblikad munevad oma munad jõhvikatele.

Koorunud röövikud toituvad jõhvikatest. Röövikud talvituvad; kevadel jätkavad nad toitumist ja nukkuvad. Aastas saab täiskasvanuks üks põlvkond sootäpikuid.

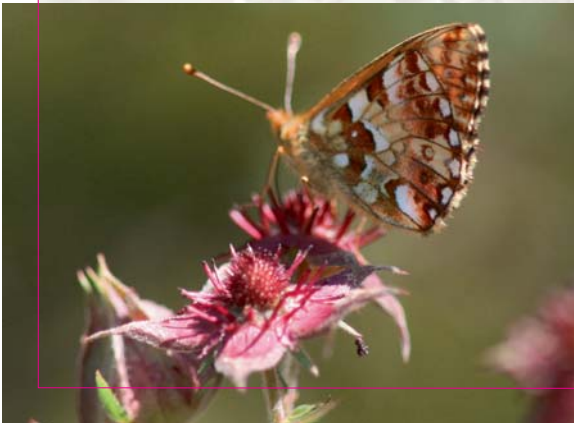

Foto: V. Spunģis

Ogasäär-sinitiib *Plebeius argus*

Sinitiiblasi võib ära tunda iseloomuliku värvi ja joonise järgi tiibade alumisel küljel. Ogasäär-sinitiib on iseloomulik soeelanik. Isastel on tiivad eresinised, emastel pruunikad. Röövikud toituvad peamiselt kanarbikust ja küüvitsast, kuid mõnikord ka liblikõielistest. Liblikad munevad oma munad sipelgapesa läheduses asuvatele taimedele.

Sipelgad hoolitsevad röövikute eest, puhastavad ja kaitsevad neid. Täiskasvanud röövikud jäävad mõnikord sipelgapessa, kus nad sipelgate hoolitsuse all nukkuvad. Ilma sipelgate hoolitsuseta ei suuda nad ellu jääda. Aastas on ogasäär-sinitiibadel kaks põlvkonda. Esimese põlvkonna liblikad lendavad mais ja juunis, teise omad juulis ja augustis. Eestis soodes arvukaim päevaliblikaliik.

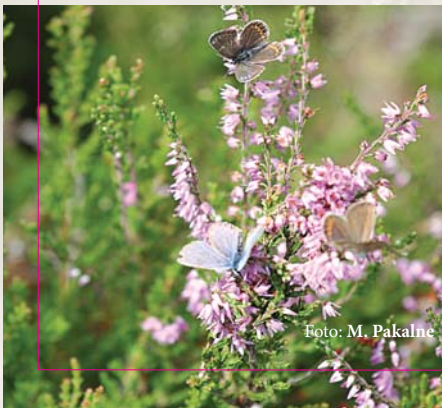

Foto: M. Pakalne

Foto: V. Spunģis

Luhatirts *Mecostethus grossus*

Soos võib leida ainult üksikuid ritsiklaste ja tirtsulate liike. Luhatirts on iseloomulik rikkaliku taimestikuga madalsole, kuid ta elab ka rabaälveste ääres ja madalates kohtades. Luhatirtsu oliivroheline värvus võimaldab tal end taimede vahel hästi varjata. Häiritud luhatirts võib teha pikki hüppeid. Omavahel suhtlevad luhatirtsud helide abil, mida nad tekitavad üht hambulise servaga tagajalga vastu tiivasoont hõõrudes. Luhatirtsu „laul” on lühike, palju kordi korratav „tik, tik, tik”. Aastas kasvab üles üks luhatirtsu põlvkond. Emased luhatirtsud munevad samblale või taimedele. Kevadel kooruvad väiksed luhatirtsud.

Foto: V. Spunġis

Hiidämblik *Dolomedes fimbriatus*

Hiidämblik elab kõige sagedamini rabaälveste ääres. Ta on üks Eesti suuremaid ämblikke ja peab enamasti jahti veeputukatele. Roheline värv võimaldab ämblikul end väga hästi ära peita, vältides niimoodi lindude rünnakut ja kindlustades, et ohvrid põgenema ei pääse. Ohu korral võib see ämblik end vette peita. Nii täiskasvanud kui ka noori isendeid võib kohata soos kogu aasta vältel. Emasämblik ehitab munakookoni, mida ta kannab kaasas seni, kuni kooruvad pisikesed ämblikud.

Foto: V. Spunģis

Valgelaup-rabakiil *Leucorrhinia albifrons*

Rabaveekogude ja älvete ääres võib kohata vaid üksikute kiililiikide vastseid. Põhjus on selles, et kiilivastsete toiduks sobivaid elusolendeid on huumuserikkas ja happelises soovees vähe. Täiskasvanud kiilidel on erakordselt hea nägemine, nad lendlevad veekogude kohal ja toituvad peamiselt väikestest putukatest – sääskedest ja kärbestest. Kinnipüütud putukad sööb kiil ära lennult või istub einet võtma kuivale männioksale.

Eestis tavaline liik, kuid leidub vaid laugastike ümbruses.

Eestis ja Euroopas kaitse all olev liik.

Foto: M. Kalniņš

Must-loigukiil *Sympetrum danae*

Must-loigukiil on tavaline rabaälvesteäärne elanik. Need kiilid elavad samade sooveekogude lähedal, kus kooruvad nende vastsedki. Täiskasvanud kiilid jahivad putukaid lodumetsa mändide all. Kui nad saavad kätte mõne suurema lendava putuka, maanduvad nad kuivale männioksale ja söövad saagi seal ära. Sugugi mitte kõik Eestimaa kiilid pole suured ja erksat värvi. Mõned, näiteks must-loigukiilide isased, ongi musta värvi. Mida kauem kiil elab, seda rohkem koguneb tema organismi musta pigmenti. Emased on kollaka kõhuga.

Eestis soodes arvukas.

Foto: A. Petrins

Mudatilder *Tringa glareola*

Rändlind. Rästasuurune soolind, kelle elu möödub peamiselt älvestel ja soo niiskematel osadel. Pesa ehitab ja peidab hoolsalt samb-la või rohu sisse. Pesa on enamasti neli oliivrohelist kirjut muna. Pojad jätavad pesa maha juba 1–2 päeva pärast koorumist. Poegade eest hoolitsedes hoiduvad emaslinnud sooälveste äärde, valvates puu okstel istudes ümbrust. Pesitsema hakkab mudatilder juba esimesel eluaastal. Toitub peamiselt väikestest putukatest, aga ka seemnetest ja veetaimedest.

Häälitseb „fi-fi”, paaritumisajal trillerdab melodiliselt.

Eestis 3000–4000 paari, pesitseb ainult soodes.

Eestis ja Euroopas kaitse all olev liik.

Foto: A. Avotins

Rüüt *Pluvialis apricaria*

Rändlind. Soos pesitsev turbasambla värvi lind, veidi väiksem kui tuvi. Hoidub soos lagedamatele kohtadele. Pesa ehitab tavaliselt soo kuivematesse kohtadesse, kus on hea nähtavus. Pesa ehitamiseks kasutab sammalt ja eelmise aasta taimede kuivanud varsi. Pesas on neli helepruunikirjut muna. Toitub putukatest ja tõukudest. Hoiatushüüd on meloodiline, üsna kaugele kostev vilistav „tuu-ii”. Laul koosneb keeruliste helide rütmilisest kordamisest. Eestis 3000–5000 paari, pesitseb ainult soodes.

Eestis ja Euroopas kaitse all olev liik.

Foto: J. Kuze

Hallõgija *Lanius excubitor*

Rändlind. Varblasesarnane linnuliik, kes tavaliselt pesitseb raba madalate määndide otsas 1–5 m kõrgusel. Meenutab pisikest harakat. Pesa ehitamiseks kasutab kõrsi, rohuliblesid ja linnusulgi. Pegas on 5–7 pruunikirjut muna. Hallõgija põhitoiduks on putukad, aga sageli jahib ta ka konni, sisalikke ning isegi väikseid linde ja närilisi. Huvitav on see, et söömata jäänud toidu torkab ta sageli mõne puu oksa otsa.

Hallõgija laul koosneb tasastest helidest, kuid vahepeal kõlab terav, kaugele kostev „tšek-tšek-tšek”.

Eestis 300–600 paari, pesitseb ainult soodes.

Eestis kaitse all olev liik.

Foto: A. Blumbergs

Suurkoovitaja *Numenius arquata*

Rändlind. Üks suurematest soos pesitsevatest lindudest. Ehitab maapinnale lameda pesa, kus on tavaliselt neli oliivpruuni, rohekat või heledat hallikassinist tumedatäpulist muna. Mune hauvad vaheldumisi mõlemad vanemad. Pojad jätavad kohe pärast koorumist pesa maha. Toituvad pisikestest selgrootutest, konnadest, sisalikest, mõnikord ka marjadest ja seemnetest.

Kutsehääliitus on kaugele kostev „ku-iil”, laul on nagu pikk vulisev trillerdus, kõlab tavaliselt paaritumisajal.

Eestis 3000–5000 paari, arvukus kahaneb.

Eestis kaitse all olev liik.

Foto: J. Kuze

Väikekoovitaja *Numenius phaeopus*

Rändlind. Väikekoovitaja on väga suurkoovitaja sarnane, kuid väiksem. Väikekoovitajat aitab ära tunda ka see, et tal on pea peal kaks tumedat vööti. Pesitseb soo lagedamas osas. Pesa ehitab maapinnale, selle tegemiseks kasutab kuivanud taimi. Pegas on tavaliselt neli oliivpruuni või rohekat täppide ja triipudega muna. Pojad jätavad kohe pärast koorumist pesa maha. Väikekoovitajad toituvad putukatest ja ussikestest, keda kougivad oma pika nokaga veekogu mudasest põhjast välja.

Kutsehüüd on kaugele kostev vibreeriv vile „pfi-pfi-pfi-pfi”, paaritumislaul sarnaneb väga suurkoovitaja omaga.

Eestis 500–1000 paari, pesitseb ainult soodes.

Eestis kaitse all olev liik.

Foto: J. Kuze

Sõtkas *Bucephala clangula*

Rändlind. Haneliste seltsi kuuluv partlaste sugukonna liige, elab rabaälvestel ja -järvedel, kus ta ka toitub, puhkab ning pairitub. Paaritumisajal on emas- ja isaslindude sulestiku värvus erinev. Otsib toitu sukeldudes, võib sukelduda isegi kuni 9 m sügavusele. Pesa ehitab peamiselt musträhni rajatud puuõõnsustesse. Pesas on 6–12 heledat rohekaspruuni või rohekat muna. Pärast koorumist jätavad pojad puuõõnsuse maha ja ema viib nad vee äärde. Sõtkas jahib tavaliselt liikuvaid objekte – väikseid loomi.

Häälitsus on kähe.

Eestis pesitseb 1500–3000 paari.

Foto: J. Kuze

Piilpart *Anas crecca*

Rändlind. Haneliste seltsi kuuluv lind, üks väiksemaid ujupart. Paaritumisajal on emas- ja isaslindude sulestiku värvus erinev. Pesitseb meeleldi älvesterohkes rabas. Suudab lendu alustada väga vaikselt ja lendab hästi kiiresti. Pegas on 7–10 kreemikat kuni helekollast muna. Isaslinnu häämitsus on kaugele kostev meloodiline hüüatus „kri”, emaslinnu hääls kõlab nagu „ge-ge-ge”. Eestis pesitseb 2500–3500 paari.

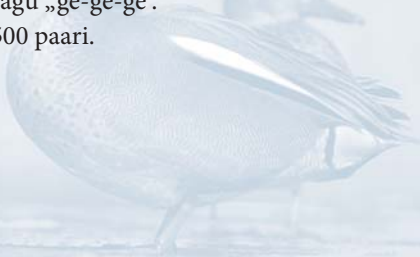

Foto: J. Kuze

Tuttvart *Aythya fuligula*

Rändlind. Haneliste seltsi kuuluv lind, üks Eestis sagedamini pesitsevatest sukelpartidest. Paaritumisajal on emas- ja isaslindude sulestiku värvus erinev. Neid võib näha mitmesugustel veekogudel, ka älvestel.

Tuttvart on saanud oma nime madala tuti järgi peas. Toitu otsib sukeldudes, võib sukelduda isegi 14 m sügavusele. Tiivad näivad kohmakad, kuid ta lendab kiiresti ja manööverdab hästi. Sööb peamiselt loomset toitu, kuid ära ei ütle ka taimede seemnetest. Pesitseb madalates kohtades, saartel, sageli kajakate koloonias. Pegas on tavaliselt 7–11 (harvem 2–14) helerohelist muna. Kui pesitsemiskohti ei jätku, võivad 2–3 emaslindu muneda ühte pessa.

Häälitsused on üsna vaiksed ja kõlatud, paaritumisajal kõlab see isaslindudel nagu „gi-gi” või „hoi-hoia” ja emaslindudel „karr-karr” või „kerr-kerr”.

Eestis pesitseb 4000–6000 paari.

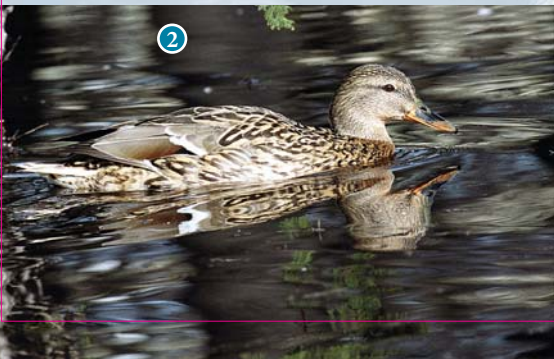
1

Foto: A. Petriņš

Sinikael-part *Anas platyrhynchos*

Nii rändlind kui ka talvituja. Haneliste seltsi kuuluv lind, kes jääb siiski üha sagedamini Eestisse talvituma – enamasti linnasid läbivate jõgede, kanalite ja tiikide äärde. Kõige sagedamini kohatav pardi-liik, ujupartidest suurim. Suudab lennata väga kiiresti – 74–96 km/h. Paaritumisajal on isas- (1) ja emaslindude (2) sulestiku värvus erinev. Sinikael-part pesitseb maapinnal, harva ka puuõõntes. Pesas on 5–14 helerohest või sinakasrohelist muna.

Isaslinnu hääliitus on vaikne „fiib” või „reeb-reeb”, emaslind häälitseb valjemini. Seda lindu võib tihti kohata. Eestis 30 000 – 50 000 paari, soodes tavaline, aga enamik asurkonnast pesitseb väljaspool soid.

1

Foto: J. Kuze

Rabahani *Anser fabalis* Suur-laukhani *Anser albifrons*

Suur-laukhaned (1) ja **rabahaned** (2) on Eestis kõige sagedamini esinevad läbirändavad haneliigid, kes lendavad siitkaudu põhjamaistest pesitsuspaikadest Lääne-Euroopa talvitumispaikadesse. Soodes peatuvad nad, et mõni päev puhata ja seal ööbida. Ülejäänud ajal otsivad nad toitu lähedalasuvatelt põldudelt. Suur-laukhane saab rabahanest, kes on veidi suurem, eristada valge lauba ja helepunase või oranži noka

samasuguse ümbruse järgi. Hanel on monogaamsed linnud. Nad on taimtoidulised, söövad meeleldi kultuurtaimede seemneid, kevadel ka noori võrseid. Ülelennu ajal võib märgata tuhandeid isendeid, sageli on parvedes läbisegi mitmeid haneliike.

Foto: A. Petriņš

Sookurg *Grus grus*

Rändlind. Eestisse saabub märtsi lõpus, aprilli alguses. Omapärasest pulmatantsust võtavad korraka osa paljud sookured. Pesa ehitab maapinnale pilliroost, taimevartest ja samblast. Pegas on tavaliselt kaks muna. Pärast 28–30 päeva kooruvad oranžikaskollased udemelised pojad, kes juba ühe päeva möödudes oskavad järgneda oma vanematele ning asuda koos nendega toitu otsima. Umbes 8–10 nädala pärast hakkab noor sookurg lendama, kuid pesitsema hakkab ta alles 3–5 aasta vanuselt. Sookured on monogaamsed linnud, kes kevadel valivad püsiva paarilise. On peamiselt taimtoidualised, mõnikord söövad ka väikseid putukaid, tõuke, konni, hiiri. Sageli naudivad ka soode läheduses asuvatel põldudel teravilja. Hääel on võimas ja kostab väga kaugelt, kõlades nagu „kruurr-kriirr” või „gruu-uu-grii-ii”. Eestis pesitseb 5400–6200 paari, arvukus tõuseb.

Eestis ja Euroopas kaitse all olev liik.

Foto: A. Petriņš

Teder *Tetrao tetrix*

Paigaline kanaliste seltsi kuuluv lind, kes sügisel koguneb talvitumiseks parvedesse, on peamiselt taimtoiduline. Emas- ja isaslindude sulestiku värvus on aasta läbi erinev. Soo on tedre lemmikelupaik, kuid teda võib kohata ka niisketel luhtadel, raiesmikel ja metsalagendikel. Tuntud on tedrekukkede võitlused paaritumisajal. Kevalisel paaritumisajal kostab kaugele eriline tedremängu hääl: tedrekuked vehivad lärmakalt tiibadega. Emaslinnud ehitavad pesad paaritumiskoha lähedale maapinnale. Pesas on 6–11 liivavärvi kirjut muna. Pojad õpivad kiiresti lendama. Eestis on loendatud 10 000 – 20 000 kukke, arvukus langeb.

Eestis ja Euroopas kaitse all olev liik.

SISUKORD

MIS ON SOO?

Soo tüübid	5
Madalsoo	7
Siirdesoo	9
Kõrgsoo ehk raba	11

TAIMED

Sookail	13
Kanarbik	15
Kukemari	17
Rabamurakas	19
Harilik jõhvikas	21
Küüvits	23
Hanevits	25

Vaevakask	27
Harilik porss	29
Alpi jänesvill / raba-jänesvill	31
Villpead	33
Valge nokkhein	35
Tarn	37
Huulheinad	39
Ubaleht	41
Soopihl	43
Rabakas	45
Soovõhk	47
Kollane kivirik	49
Kuradi-sõrmkäpp	51
Soo-neiuvaip	51
Soohiilakas	51
Turbasammal	53

SEENED

Sootatik	55
Soopilvik	57
Sooriisikas	59

PUTUKAD JA ÄMBLIKULAADSED

Sootäpik	61
Ogasäär-sinitiib	63
Luhatirts	65
Hiidämblik	67
Valgelaup-rabakiil	69
Must-loigukiil	71

LINNUD

Mudatilder	73
Rüüt	75
Hallõgija	77
Suurkoovitaja	79
Väikekoovitaja	81
Sõtkas	83
Piilpart	85
Tuttvart	87
Sinikael-part	89
Rabahani	91
Suur-laukhani	91
Sookurg	93
Teder	95

Linking Estonia and Latvia
Part-financed by the European Regional Development Fund

Originaali tiitel: Iepazīsimies: Purvs!

Tekst: V. Baroniņa

Konsultandid: M. Pakalne, A. Petriņš, I. Dāniele, V. Spunģis

Kujundus: D. Brinkmane

Väljaandja: Latvijas Dabas fonds (Lāti Loodusfond)

Esmatrükk Lātis 2006. a: Jelgavas tipogrāfijā

Valminud Euroopa Komisjoni LIFE-Nature fondi toetatud projekti LIFE04NAT/LV/000196 „Implementation of Mire Habitat Management Plan for Latvia” raames.

Eestikeelne väljaanne: „Saagem tuttavaks – soo!”

Teksti kohandanud ja toimetanud: M. Kose, P. Pungas.

Eestikeelsest väljaandest puuduvad liikide *Clossiana*

selene, *Omphalina sphagnicola* ja *Cortinaris*

*huronensis*e kirjeldused; lisatud on *Boloria aquilonaris*

ja *Saxifraga hirculus*e kirjeldused.

Keeletoimetus: Acta Tõlkebüroo

Konsultandid: A. Leivits, E. Parmasto

Kujundus: T. Sarv

Tõlge läti keelest: EM Tõlge OÜ

Väljaandja: MTÜ Peipsi Koostöö Keskus

Kontakt: tartu@ctc.ee

Trükk: Paar OÜ

Trükiarv: 1000

Valminud Eesti-Lāti koostööprojekti „Tagasi loodusesse”

raames, mida toetab Euroopa Regionaalarengu

Fond Eesti-Lāti programmi vahendusel ja SA

Keskkonnainvesteeringute Keskus.

Projekti partnerid on SA Tartu Keskkonnahariduse

Keskus, MTÜ Peipsi Koostöö Keskus ja Keskkonnaamet

Eestist ning Koiva Rahvuspargi Fond ja Ķemeri

Rahvuspargi Administratsioon Lātist.

ISBN 978-9985-9635-4-8

© Eestikeelne väljaanne. Projekt nr EU30063 „Back to Nature – Elaborating joint tools for environmental education as efficient mean of management of protected areas”, 2010

Raamat on mõeldud tasuta levitamiseks.

Peipsi
Koostöö
Keskus